

Др Дејан Матић*

*Прегледни научни чланак
УДК: 340.13:929 Лукић Р.*

ПОЧЕЦИ ЛУКИЋЕВОГ УЧЕЊА О ОБЈЕКТИВНОМ ПРАВУ**

Рад примљен: 20. 11. 2017.

Рад исправљен: 15. 12. 2017.

Рад прихваћен за објављивање: 25. 12. 2017.

У раду се разматрају најранија разматрања проблема објективног права нашег истакнутог теоретичара права Радомира Лукића. Нема сумње да Радомир Лукић представља најзначајнијег делатника теорије државе и права на нашим просторима у другој половини 20. века, чија се мисао о држави и праву темељно утиснула у теоријско ткиво српске правне науке у назначеном временском периоду. Управо из тих разлога, а имајући у виду да Лукићева теоријскоправна мисао, упркос могућности оспоравања неких његових поставки и закључака, посебно са становишта актуелних друштвених погледа и услова, представља изузетан допринос српској правној мисли у целини, овај рад је посвећен анализи самих почетака његовог бављења проблематиком објективног права, којој се Лукић изнова непрестано враћао током целе своје, шест деценија дуге каријере разматрања најсложенијих теоријско-правних питања.

***Кључне речи:** теорија права, позитивизам, позитивно право. природно право, објективно право*

I УВОД

Српска теоријско-правна мисао, у свом готово двовековном трајању, била је, како се чини, сасвим налик постојбини из које је потекла, на жалост, одувек помало шкрта када је требало да у својим оквирима изнедри истинске великане који су способни да њена достигнућа доведу у највише сфере светске правне науке. Тек крајем деветнаестог и почетком двадесетог века у нас се појављују први, у идејном смислу, заиста оригинерни теоријско-правни погледи, у делу нашег истакнутог правног

* Доцент Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, dmatic@jura.kg.ac.rs

** Рад је написан у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Крагујевцу *Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније.*

писца, Глигорија Гершића. Прву половину двадесетог века обележава снажан развој наше правне науке, укључујући ту и теорију права. Бројни правни писци су својим радовима значајно допринели огромном развоју ове научне дисциплине код нас, трајно је обогаћујући својим аутентичним промишљањима о држави и праву, те је тиме, у највећој могућој мери приближавају тада актуелној теоријско-правној мисли у европским оквирима. На жалост, ови највиши узлети српске теорије права, нису настављени даљим развијањем и разрађивањем правца утемељених у првој половини двадесетог века. Они бивају нагло прекинути, најпре избијањем Другог светског рата, а потом и доминацијом комунистичког, једнопартијског поретка у свим сферама друштвеног живота, па и у научној мисли. Поглед на нашу теорију права, у овом скоро полувековном периоду, доводи до закључка да се, без икакве сумње, како због изузетне дубине правне анализе и њене свеобухватности и систематичности, те језичке усклађености исказа, тако и због изузетне мере утицаја на своје савременике у овој области, као најзначајније, неизбежно намеће дело професора Радомира Лукића. Ваља приметити да се радознали и свестрани Лукићев дух се окушао у читавом низу области. Бавио се теоријом права, методологијом права, филозофијом права, али и социологијом и политикологијом. Управо из тих разлога, а имајући у виду да Лукићева теоријскоправна мисао, упркос могућности оспоравања неких његових поставки и закључака, посебно са становишта актуелних погледа и услова, представља изузетан допринос српској правној мисли у целини, овај рад је, као резултат истраживачке делатности аутора ових редова у докторској дисертацији посвећеној критичкој анализи теорије права Радомира Лукића, усмерен на разматрање самих почетака његових промишљања посвећених проблематици објективног права, питању коме је он посветио готово целокупну своју богату научну каријеру.

II ОБЈЕКТИВНО ПРАВО – ТЕМЕЉ ЛУКИЋЕВЕ ПРАВНЕ МИСЛИ

Проблематика објективног права представља питање чијем се решавању Радомир Лукић изнова непрестано враћао током целе своје шест деценија дуге каријере бављења најсложенијим теоријско-правним питањима. Још од докторске дисертације посвећене управо овом питању, његово трагање за одговором на питање одређења, улоге и значаја објективног права, као и његовог односа са позитивним правом, трајало је готово до самог краја његовог живота. Од првих Лукићевих погледа посвећених овом питању изнетих давне 1940. године у Паризу, па све до његовог коначног разматрања објективног права у првој половини деведесетих година прошлог века у његовом *Систему филозофије права*, протекло је преко пола века. Овај податак је више него довољан да јасно укаже на значај који је решавању овог питања он придавао. Наравно,

Лукићева разматрања, посвећена овој проблематици, условљена, са једне стране жељом да се што дубље и у потпуности проникне у дато питање, а са друге стане њиховим вишедеценијским трајањем, нису увек била заснована на истоветном идејном основу, неизбежно доводећи до тога да његов поглед на објективно право не буде доследно једнозначан, већ разнолик и суштински променљив током дугих година које је посветио његовој анализи. Додуше, иако се не може наћи доследност у његовом појмовном одређењу објективног права, па последично, ни у његовим другим суштинским особинама и односима са другим појавама, она се свакако уочава у неодољивој и константној потреби Лукића да пружи свеобухватан и коначан одговор на та питања. О Лукићевој потреби да коначно реши питање објективног права које га прогони тако дуго, најбоље сведочи управо он сам, образлажући, између осталог, и њоме своје разлоге за стварање *Система филозофије права*.¹ Наслањајући закључивање на горе изнетим чињеницама, Лукићево разматрање проблема објективног права, може се сматрати кључним путоказом на путу откривања суштинских основа његове теоријско-правне мисли. Није могуће, како се чини, ваљано разумети готово ни једно његово промишљање о најдубљим питањима права и државе, мислећи притом углавном на његове доцније ставове, без одговарајуће критичке анализе посвећене његовом учењу о објективном праву. Сваки другачији приступ би одвећ редуccionистички, а самим тиме и нетачно представио теоријско-правну мисао Радомира Лукића, последично је представљајући позитивистичком и заснованом на поставкама историјског материјализма. Штавише, као се чини аутору ових редова, да су прави основи Лукићевог умовања о праву сасвим супротни овим раније наведеним, те да их стога много пре треба тражити пре у оквирима дуалистичко-идеалистичких, као и једним делом, нормативистичких теорија о праву, него у марксистички заснованим поставкама о праву и држави совјетских или, пак неких слично орјентисаних аутора.

Већина аутора која је се критички осврнула на његове поставке о објективном праву бавила се готово искључиво његовим коначним решењима овог питања, остављајући по страни развојни пут који су његови погледи прешли у готово шест деценија бављења овим проблем.² Нема било какве сумње да поглед на објективно право изнет у оквиру *Система филозофије права* представља Лукићев дефинитивни и у

¹ Р. Лукић, *Систем филозофије права, Сабрана дела, Том 4*, БИГЗ, Београд, 1995, 16.

² М. Поповић, *Опита мисао о праву Радомира Д. Лукића*, предговор, у књизи Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права, Сабрана дела, Том 1*, БИГЗ, Београд, 1995, 52, као и Д. Баства, *Монистички тријализам и објективно право*, Зборник Матице српске за друштвене науке, свеска 95, Матица српска, Нови Сад, 1993, 182-195, и многи други.

потпуности заокружен став о овом питању. Но, ваља истаћи и да је у циљу потпуног разумевања његовог учења о објективном праву и његовог постављања у оквиру ширег аспекта Лукићевог погледа на право уопште, неопходно одговарајућу пажњу посветити и анализи ставова о овом питању изнетих у оквиру његове докторске дисертације, ма колико они били удаљени и другачије засновани у односу на његово коначно умовање о објективном праву.

III ЛУКИЋЕВ СИНТЕТИЧКО-ПОЗИТИВИСТИЧКИ ПРИСТУП ОБЈЕКТИВНОМ ПРАВУ И ОСНОВ ЊЕГОВЕ ОБАВЕЗНОСТИ

Лукићева најранија разматрања објективног права заснована су на једном синтетичком, по својој суштини позитивистичком приступу.³ Но овај његов позитивизам нема уобичајено појмовно одређење какво му се иначе придаје у правној науци. Он се не испољава у пуком свођењу појаве права искључиво на оне норме заштићене државним апаратом принуде. Управо обратно, Лукић стоји на становишту да се ни приступ који право третира као идеалну појаву, као ни онај који га своди на пуку чињеницу чија се обавезност испољава путем делотворности, апсолутно не могу прихватити услед своје суштинске непотпуности. Тек њихова синтеза, за коју се залаже и који усваја у својим промишљањима, омогућава, према његовом мишљењу, разматрање посматране стварности у целини. Позитивизам његовог приступа у решавању проблема објективног права испољава се у потпуном одбацивању спекулативног, односно, метафизичког приступа анализи са једне стране, те покушају разматрања само оних појава чије се постојање може установити како спољашњим посматрањем, тако и интроспекцијом, са друге стране.⁴ Па тако, и сам Лукић каже, на крају свог уводног излагања, да из његових разматрања објективног права не треба извлачити никакве закључке о њиховим филозофским основама „...јер нисмо говорили о ономе у шта верујемо, већ о ономе што знамо и што можемо, позитивним чињеницама да докажемо свакоме“.⁵ Већ на први поглед се може видети да његово особено схватање позитивности чињеница и њиховој објективној егзистенцији не одговара у потпуности уобичајеном одређењу које се придаје овим појмовима. Лукић заправо поистовећује појам позитивности са објективним постојањем одговарајуће појаве. Уколико се норма схвати као идеална појава, чињеница њеног објективног постојања као идеалне појаве је не чини, као таквом и позитивном чињеницом. Она се не може непосредно посматрати,

³ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, Сабрана дела, Том 1, БИГЗ, Београд, 1995, 267.

⁴ *Ibid.*, 268.

⁵ *Ibid.*

већ искључиво посредно, преко знакова којима је изражена. Норма, посматрана као идеална појава, се сходно томе не може измерити, нити проверити попут других појава на које је могуће применити позитивистички приступ у посматрању друштва и његових појава. Наравно, има се у виду, пре свега, позитивистички приступ у проучавању друштва установљен од Конта и Диркема, доминантан до Другог светског рата, управо због тога што се Лукић у овом периоду свог умовања о објективном праву једино на њега и могао ослонити. Разуме се, ово не значи да се идеалне појаве не могу посматрати на начин који Лукић заговара и да такав приступ није легитиман, но оне, управо због своје идеалне природе, упркос објективности њихове егзистенције, никако не могу бити подведене под позитивистичке само зато што су у блиској вези са реалним друштвеним појавама. Без обзира на све ово, нема никакве сумње да Лукић несумњиво тежи научном приступу, при чему науку, као вид сазнања света, посматра управо у духу до тада доминантних француских социолошких позитивистичких теорија.

Само питање објективног права за њега представља једно од најосновнијих и најтежих питања теорије и филозофије права. Штавише, Лукић заговара став да се заправо све расправе везане за природно право заправо односе на проблем објективног права и његов однос са позитивним правом.⁶ Објективно право, у свом непрестаном сукобу са позитивним, представља, према Лукићевом мишљењу, својеврсну тежњу свеколиког људског рода ка савршенству, идеал који је вечан и племенит.⁷ Тако схваћено, оно представља непрестани покретач развоја људског друштва, специфичну покретачку животну силу, испољену управо у њеном константном сукобу са позитивним правом. Но оно за Лукића, као такво, не представља идеал који егзистира у посебном свету идеалних творевина, као нешто што припада свету требања. Иако изричито не оспорава у потпуности могућност постојања објективног права по себи, дакле објективно, ван људске свести и њихове представе о њему, он констатује да оно, чак и када би постојало, нема никакву сврху само по себи ван свести људи на које би се односило.⁸ Његов поглед је, по својој суштини, бар како се чини, помало одвећ реалистички. Иако наступа са жељом да синтетичким приступом обухвати стварност у целини, и идеални и реални, односно фактички аспект права, његовим свођењем на садржај људске свести, у знатној мери, више него релативизује његов карактер. Испада, уколико би се доследно држали његових почетних поставки, да објективно право постоји само онда уколико се нађе у свести људи, ни пре, а ни после тога. Потоњи Лукићев тананији приступ

⁶ *Ibid.*, 264.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*, 265-266.

одређивању идеалне природе права и разликовања процеса мишљења од његовог резултата и садржаја, односно мисаоног исказа, наравно ни не може бити присутан, но ипак чуди одсуство сваког покушаја одређења идеалности права у приступу који за себе тврди да је синтетички и обухвата целу стварност. Лукићево објективно право је реално, стварно постојеће, оно дакле јесте, оно бивствује и то као чињеница у друштву која се може установити посматрањем. Као такво, оно утиче на позитивно право, има обавезан карактер, те сходно томе и нагони људе да га остварују у позитивном праву, односно, путем позитивног права. Објективно право за Лукића је, у овом периоду његовог научног прегалаштва, идеал, али не и идеална појава. Он трага за правом које је у свом сукобу са позитивним и у односу према њему објективно и стварно делотворно и обавезујуће, представљајући покретачку снагу која неизбежно доводи до његовог коначног остварења. Ову делотворност он изједначава са обавезношћу, како објективног, тако и позитивног права. Занимљиво је да појму делотворност Лукић не придаје уобичајено значење које би се могло поистоветити са појмом ефикасности (при чему свакако ваља имати у виду његову примену). Другим речима, право је, према тадашњем Лукићевом схватању, делотворно не зато што постоји ефикасност његове примене, већ зато што обавезује, односно нагони људе да га остваре. Основ ове обавезности он решава на врло интересантан начин. То наравно никако не може бити санкционисаност норме од стране одговарајућег државног апарата принуде из простог разлога што то, код објективног права, као што то и сам Лукић увиђа, напосто није случај. Према његовом тадашњем мишљењу, једна норма има обавезан карактер једино зато јер за људе на које се односи представља вредност.⁹ Другим речима, основ обавезности права, како објективног, тако и позитивног лежи не у његовој санкционисаности од стране адекватног апарата принуде, већ управо у његовој вредности.¹⁰ Лукић поприлично субјективистички схвата обавезност норме одређујући јој суштински аутономан карактер, сматрајући да једна норма обавезује управо јер представља последицу аутономно, дакле од стране појединца створене, вредности, односно само једну фазу у процесу од стварања вредности па до њеног остваривања. Чак и у случају када се ради о вредностима које су по својој природи друштвено условљене, оне, према његовом мишљењу, не губе аутономан карактер, јер иако су испрва хетерономне, будући да су створене од других субјеката, самим усвајањем од појединца у питању, добијају аутономан карактер. Последично и неизбежно, Лукић не разликује основ обавезности моралних и правних норми и у једном и у

⁹ *Ibid.*, 363.

¹⁰ Сличан став видети у J. Finnis, *Natural law and natural rights*, Clarendon Press, Oxford, 2003, 297-351.

другом случају га свдећи на вредност.¹¹ Овакав приступ, бар како се чини, неизоставно води у немогућност суштинског међусобног разликовања друштвених норми не само по основу њихове обавезности, већ и уопште. Он примену види као пуку материјалну чињеницу која нема никакве везе са нормативном обавезујућом снагом, као специфичним видом обавезности норми који и извире управо из саме вредности која се остварује нормом. Па сходно томе и норме позитивног права имају обавезну снагу, једино ако субјект чије понашање регулишу претходно усвоји, сједини се са одговарајућим вредностима које те норме остварују. У супротном, ове норме га не обавезују, оне представљају оно што Лукић назива правом-чињеницом.¹² Превелики субјективизам у оваквом схватању основа обавезности норме одвећ тешко притиска Лукићеве поставке, чинећи његово схватање права више него конфузним. Схватање да ме норма обавезује једино уколико усвајам вредности које она остварује је, како се аутору ових редова чини, готово анархистичко. Нема сумње да један правни систем, систем састављен дакле од великог броја норми, напросто не би могао да буде примењен, ни у потпуности, а ни делимично, уколико га субјекти чије понашање регулише, бар у одређеној мери, не прихватају као добар, ваљан, односно, ако не усвајају одговарајуће вредности које се њиме остварују, те да се његова примена не може ефикасно обезбедити једино уз помоћ претње санкцијом, али, из овога се никако логички не може наметати закључак о необавезности норме са којом се, ето, једноставно не слажемо, односно, не усвајамо вредности које она остварује. Сасвим је извесно да се сваки појединац намеран да противправно отуђи неку ствар, дубоко и искрено не слаже са вредностима које претендује да оствари норма која забрањује крађу, но из тога, напросто није могуће закључити како такве појединце та норма ни не обавезује, те за њих представља пуку чињеницу. Узалудна су Лукићева разликовања нормативне обавезујуће снаге оних норми чије вредности усвајамо и просте, такозване правне обавезности коју поседују норме чије вредности не усвајамо, која се заснива на пукој принуди. Ове две врсте обавезности могу и да коинцидирају и да не коинцидирају, како он то већ тврди,¹³ те у другом случају да нагнају субјекта да створи сопствене аутономне норме, чије вредности дакле неизбежно усваја, које му налажу да поступа у складу са правом-чињеницом како би избегао санкцију, но то нимало не доприноси решавању проблема произашлих из оваквог одређења обавезности за које се он залаже. Субјекта норме чије вредности не усваја не обавезују заиста ни на који начин, оне уопште ни немају

¹¹ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, *Сабрана дела*, Том 1, БИГЗ, Београд, 1995, 372.

¹² *Ibid.*, 373.

¹³ *Ibid.*, 383.

обавезну снагу, субјект је само приморан да се по таквим нормама понаша путем насиља које му се ставља у изглед и ништа више од тога. Оне, другим речима, заправо и нису правне норме. Да би могли уопште да говоримо о праву, оно не може и не сме, према Лукићевом мишљењу, почивати само на санкцији, већ мора поседовати и обавезујућу нормативну снагу. Последично, уколико ње нема, о праву се заправо не може ни говорити. Штавише, као што је већ истакнуто, ово неизбежно и доводи до тога да правне норме више заправо и не можемо разликовати од других друштвених норми, не само од морала и обичаја, као њему најсличнијих, већ ни од, на пример, правила понашања у некој криминалној групи, која над субјектом може применити силу, уколико се не понаша на начин који они од њега траже. Као и код права-чињенице о коме Лукић говори и овде се тражи од субјекта да се понаша на одређени начин, намеће му се одређено правило које свакако остварује неке вредности, које субјект у питању, уколико је иоле при здравој памети, никако не може да усваја, те га она ни не обавезују. Уколико се не покори, следи санкција, односно насиље. Немогуће је направити разлику између ових правила, разбојничке групе на пример и, правила позитивног права, које не остварују вредности које усваја субјект чије понашање регулишу. Лукић истиче да се одговарајући судови вредности могу применити на разне нормативне системе, те сходно томе и настају религијске, моралне и правне норме,¹⁴ но никако не каже како их међусобно можемо разликовати. Шта нас спречава да моралну норму назовемо правном и обратно? Или пак обичајном? То никако не може бити друштвена условљеност права које је и друштвена појава као таква, јер исто важи и за моралне, обичајне, па и све друге друштвене норме. Сва ова правила имају аутономно-хетерономни карактер, мада би се и теза о њиховом чисто хетерономном карактеру свакако могла заговарати и бранити у случају сваке од ових врста норми. Без намере упуштања у расправљање Лукићевих поставки о слободној људској делатности, оличеној у његовом стварању и избору вредности, но чини се оправданим запитати се да ли заправо уопште можемо да говоримо о слободној индивидуалној креацији појединачног субјекта? Сасвим легитимно се може заступати теза о друштвеној условљености, како самих вредности, тако и појединачног усвајања или неусвајања истих, при чему је сфера истински слободног, недетерминисаног људског деловања више него сумњива. Лукићев став о овим питањима, мада апсолутно легитиман, није и апсолутан по себи, већ представља, ипак, само претпоставку која се може доказивати, али јако тешко до краја и доказати. Ово се никако не уклапа у строго позитивистички концепт, одређен диркемовски, који он сматра јединим научно заснованим приступом, чију примену уосталом и сам заговара.

¹⁴ *Ibid.*, 380.

IV ПРАВО КАО ДРУШТВЕНИ ФЕНОМЕН

Како год се одредили према оваквом Лукићевом схватању основа обавезности права, нема ни мало сумње да објективно право за којим он трага, да би било истински обавезно, несумњиво мора имати нормативну обавезујућу снагу, другим речима, мора остваривати вредности које људи на које се односи усвајају. Ово право, према његовом мишљењу, не постоји објективно, као идеална појава независна од људи, већ, да би уопште могло бити делотворно а не наметнуто принудом, постоји активно једино у људској свести.¹⁵ Осећајући да је његов дотадашњи приступ унео одвећ велику дозу субјективизма у целокупно разматрање, како основа обавезности права, тако и самог концепта могућег постојања објективног права, сасвим разумљиво доводећи до могућег последичног става, а заснованог управо на субјективном доживљају егзистенције објективног права специфично везаног за сваког појединачног субјекта у питању, Лукић релативизује своје раније тврдње, одступа од њихове доследне последичне примене, уводећи схватање о праву као изразито друштвеном феномену.¹⁶ Наиме, како је основна улога права управо друштвена, односно, намењено му је да представља регулатор друштвених односа, сходно томе, чисто индивидуални правни системи никако не могу представљати објективно друштвено право будући да не могу да буду друштвено делотворни. Ово управо због тога што их са једне стране, усваја или само један субјект или одвећ мала друштвена група, а не велика група појединаца, а са друге стране, што они заиста не представљају дело једног појединца већ су заправо и сами дело друштва. Овај Лукићев став није у сагласности са његовим ранијим излагањима о обавезности права. Уколико право, схваћено као одговарајући систем норми, има превасходно друштвену функцију, субјективни систем норми специфичан за сваког појединца уопште није могуће сматрати правом ни на који начин. То не може бити ни индивидуални, а ни правни систем уопште, управо због недостатка друштвене специфичности права коју Лукић накнадно уводи у разматрање. Пре се може говорити о субјективном доживљају права, карактеристичном за сваког појединца, но о правном систему везаном за појединачног субјекта, као што то он чини. Са друге стране пак, његова теза о неизбежној и сталној друштвеној условљености тих индивидуалних правних система, односно, о праву као друштвеној творевини, директно противречи његовим ранијим тврдњама о вредностима као извору обавезности норми које су плод индивидуалне, слободне људске активности. Јер, ако је право изразито друштвена творевина, то подразумева да су вредности, као основ његове обавезности, такође

¹⁵ *Ibid.*, 427.

¹⁶ *Ibid.*, 429.

друштвено условљене, односно, представљају друштвену творевину. Другачије напросто не може бити. На страну његово разликовање аутономних вредности и аутономно-хетерогених, односно, оних које су хетерономне, будући да их је створио неко други, али које постају аутономне њиховим усвајањем од стране субјекта у питању. Нема спора да и само друштво представља вредност, као и да оно само може да ствара вредности, са чим се ваља сложити. Но, сам је концепт права као друштвене творевине, директно супротстављен схватању о ничим детерминисаној, слободној људској креативној делатности која твори вредности, а самим тим и право као својеврсно средство у процесу њиховог остварења. Сходно томе, ни обавезујућа снага норме не може бити субјективна, односно, чисто аутономна, како је то Лукић раније тврдио, а то нас опет доводи до немогућности постојања индивидуалних правних система, односно, до суштински проблематичног заснивања обавезности права на вредностима. Расправљајући о праву у друштву, Лукић излази са тезом да свака од многобројних друштвених група ствара бројна друштвена правила специфична за сваку од тих група, укључујући и правна правила.¹⁷ Као критеријум разликовања између правних и других друштвених правила он види свеопште усвојен став припадника дате групе да се неко правно правило треба применити, макар и, у случају потребе, употребом силе. Сматрам да овај критеријум није добар. Не зато што шири круг субјеката који могу створити право, већ зато што га одређује на прилично нејасан начин, додатно онемогућавајући његово разликовање од других друштвених норми, иако га Лукић одређује управо у том циљу. Испада, уколико би се послужили овим критеријумом за који се он залаже, да код других друштвених правила или нема свеопште сагласности чланова групе да се оно примени или, нема спремности да се у случају потребе, њихова примена обезбеди силом. Које су то друге друштвене норме, Лукић не каже. Но, ако је то тако, у првом случају, тешко да уопште можемо говорити о било каквим друштвеним правилима, будући да их заправо одговарајућа друштвена група није ни створила. Да јесте, ни сагласност око њихове примене не би била спорна. Уколико нема сагласности, није ни могуће посматрати их као правила која регулишу специфичне односе карактеристичне за одговарајућу друштвену групу. Са друге стране, уколико прихватимо недостатак спремности чланова групе да примене силу у случају потребе обезбеђивања њихове примене као основну меру дистинкције, оправдано је запитати се да ли је ово и довољан основ успешног разликовања једних норми од других. Неизбежно се поставља питање могућег разликовања правних норми од оних друштвених норми код којих ова спремност да се њихова примена обезбеди и путем принуде постоји? И код других друштвених норми, као

¹⁷ *Ibid.*, 431.

што је то случај са обичајним, па и моралним нормама,¹⁸ често може доћи до претње, а понекад и примене принуде у циљу обезбеђивања њихове примене. Пука принуда, сама по себи, не представља добар основ за разликовање друштвених норми. На крају крајева, ни сама принуда не мора да се схвати искључиво као физичко насиље, она може бити испољена у различитим видовима. Додуше, Лукић говори о сили, што указује да он превасходно управо и мисли на физичко насиље, но ово ништа битније не мења ситуацију. Решавању проблема суштинске немогућности разликовања права у односу на друге норме, нимало не доприноси ни Лукићево схватање државе као специфичне друштвене групе која и сама ствара одговарајућа друштвена правила, па неизбежно и логично и правна правила. Ова правила се, према његовом мишљењу, признају као обавезна од стране свих субјеката у држави и представљају правила која су усвојили сви. Она, како то сам Лукић каже „... подударују се за све грађане и све друштвене групе унутар једне државе са посебним правним системима (уколико су правила правна) грађана и дотичних друштвених група“.¹⁹ Како су ова правила обавезна за субјекте који су их усвојили, а усвојили су их, како то изричито тврди Лукић, сви, она представљају објективно право државе, управо због тога што га самим чином усвајања сви чланови државе и сматрају најбољим могућим. Из оваквог схватања би се могао извући закључак да је Лукић склон да поистовети објективно право са позитивним. Овакав закључак би наравно био погрешан, но, бар како ми се чини, не и нелегитиман, будући да би се заиста и заснивао управо на његовим изричитим тврдњама. Но сам Лукић сноси кривицу за могућност оваквог погледа на његове ставове, будући да од ових изричито наведених тврдњи одмах и одступа релативизујући их увођењем могућих разликовања између посебних правних система осталих друштвених група и правног система државе. Он стоји на становишту да свака правна друштвена група, а таква је свака она која може да створи право, изграђује сопствене правне системе који по њеном мишљењу треба да постану позитивно право. Они су као такви погодни да постану објективно право које је делотворно, односно, чија је нормативна снага таква да уколико је потребно, буде и обезбеђена силом.²⁰ Недоследност у Лукићевим ставовима, овде изнетим, напосто је очигледна. Уколико државно, дакле позитивно право, одредимо као онај

¹⁸ О могућности разликовања правних и других друштвених норми, као и о односу права и морала видети у N, MacCormick, *Legal Reasoning and Legal Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2003, 265-275, као и у L, Fuller, *Moralnost prava*, CID, Podgorica, 1999, 97-153.

¹⁹ Р. Лукић, *Обавезујућа снага правне норме и проблем објективног права*, *Сабрана дела*, Том 1, БИГЗ, Београд, 1995, 431.

²⁰ *Ibid.*, 432.

правни систем који прихватају сви у држави јер га сматрају најбољим могућим, одређујући га тако објективним правом, што он иначе и чини, напосто није могуће говорити о посебним правним системима као могућим изворима потенцијалног објективног права. Штавише, такви правни системи нису уопште ни могући, бар не као правни, будући да припадници тих одговарајућих друштвених група већ имају правни систем који усвајају као свој најбољи могући систем, а то је управо правни систем државе. У противном, он онда никако не може бити посматран као објективно право. Са друге стране пак, уколико прихватимо да су могућа неслагања, да ли онда потенцијално објективно право представља само онај део правила друштвених група који је у супротности са одговарајућим правилима које ствара држава? Но, како Лукић говори о релативно заокруженим правним системима одговарајућих друштвених група који би практично у целини могли постати објективно право,²¹ тешко да би се могао извући овакав закључак. Но, тада не би могли државно право назвати објективним како то он чини. Решење се никако не може наћи, уколико се доследно држимо његових ставова о овим питањима. По свој прилици, основни разлози за овакве, конфузне ставове, леже, пре свега, у Лукићевом нејасном одређењу права и немогућности да се оно суштински разликује од других норми, како по основу његове обавезности, тако и на основу других критеријума које заговара. Такође, у својим излагањима он јасно исказује недовољно разликовање или пак потпуно поистовећивање друштвених група са друштвеним организацијама, како својим убрајањем државе у друштвене групе и њеним изједначавањем са другим, при чему он углавном помиње националне, расне и класне друштвене групе као пример истих, тако и истовременим одређењем класа и политичких организација као примера друштвених група које стварају сопствене правне системе и утичу на изграђивање права. Ове, суштински и логички противречне тврдње које Лукић износи, ни мало не решава његово одређење утврђивања мерила објективности права као кључног питања на основу ког се може сасвим поуздано утврдити објективност једног правног система. Оно се заправо и не односи на његове раније, горе наведене тврдње, већ их напосто оставља за собом, настављајући даље у разматрању утврђивања објективног права, очигледно зато што их он сам изгледа сматра сасвим логичним и међусобно непротивуречним, са чим се никако није могуће сагласити. Но, без обзира на ово, свакако се треба позабавити овим Лукићевом покушајем одређивања поузданог мерила на основу кога се може приступити утврђивања објективности права. Он га налази управо у утврђивању објективности циљева које дато право тежи да оствари, односно у утврђивању објективности вредности које се њиме остварују.

²¹ *Ibid.*

Како се апсолутно објективно мерило може наћи једино ван човека, смештено или у природи самој или пак, у свести изнад људске, Лукић, чврсто стојећи на, раније утврђеним, позитивистичком основама у свом умовању, изричито одбацује овакав приступ, јасно се опредељујући за, додуше релативну, али једину доступну позитивистичком методу посматрања, објективност садржаја заступљеном у људској свести.²² Он разликује њена два степена испољена у једнодушном, општедруштвеном усвајању са једне стране и, усвајању од стране елите, са друге стране. Другим речима, према његовом мишљењу, заправо постоје само два критеријума на основу којих се може утврдити објективност вредности које се правом остварују, па тиме посредно и самог права, а то су њихово општедруштвено усвајање, као и усвајање вредности од стране елите. Први критеријум је за Лукића поузданији од другог, будући да су општеприхваћене вредности као такве заједничке и маси и елити, при чему наравно, елита има јаснију свест о њима. Како ове вредности могу бити опште, попут правде, мира, реда и конкретне, попут оних које се остварују кривичним законом, тако се и општеприхваћено објективно право састоји од две врсте норми. Прве су конкретизоване, не у смислу њихове општости наравно, и усмерене на обезбеђење већ стечених резултата заснованих у правној области, будући да су засноване на конкретним вредностима. Друге врсте норми, засноване на апстрактним, мање одређеним вредностима представљају својеврстан путоказ за будуће делање.²³ Оне су својеврсна конкретизација ових општих начела. Ту се заправо и огледа основна слабост Лукићевог схватања општеприхваћеног објективног права, коју уосталом и он сам увиђа. Објективност ове конкретизације се може утврдити тек накнадно, након одговарајућег искуства, но да би искуство могло да уопште оцењује објективност одговарајућег права, претходно га треба открити као објективно, како би оно могло да усмерава искуство и тако у круг. Свестан суштинске нерешивости овог питања доследним логичким умовањем, упркос његовом позивању на окретању доступним чињеницама како би се утврдила још увек могућа објективност, мада, како и сам признаје, врло релативна, он уводи други критеријум за утврђивање објективности одговарајућих вредности, односно, за утврђивање објективности права, усвајање вредности од стране елите, као суштински пресудан. Овакав закључак се намеће из његовог заговарања тезе да је елита по дефиницији боља од масе. Сходно томе и њено право представља објективно, будући да се може контролисати путем чињеница, у оној мери у којој зависи од њих, наравно. Но како је та мера већа него у случају масе, самим тим је и оно ближе објективном праву. Никако није могуће сагласити се са оваквим

²² *Ibid.*, 433-434.

²³ *Ibid.*, 436-437.

Лукићевим поставкама. Није јасно на чему он заснива своју тврдњу о предности елите над масом. Његова тврдња како такав суд није субјективан већ објективан, будући да је универзалан, нимало не стоји. Таква тврдња у најмању руку представља пуку претпоставку о чијој универзалности се могло итекако расправљати и у време када ју је Лукић и изрекао, а о њеној универзалној заснованости у актуелном тренутку није ни потребно расправљати. Баш зато што се суштински ради о претпоставци коју Лукић заправо не може доказати позитивистичким методама које користи, његово умовање о објективним мерилима на основу којих се може утврдити објективност права, готово у потпуности губи на доследности. Ипак, Лукић не скреће у крајност апсолутизујући овај свој став. Он се опредељује за право масе као ближе објективном у два случаја. Уколико елита пристрасно штити сопствене интересе, он стоји на становишту да тада право масе треба сматрати објективним. Други случај је нешто компликованији. До њега долази онда када су угрожене субјективне, а не објективне људске вредности. Мада је тада право елите ближе објективном јер тежи да успостави објективне, општедруштвене вредности, оно није делотворно, будући да се већина не слаже са њим, те би се његова примена могла остварити искључиво путем санкција. Право масе тада треба сматрати објективним управо због његове делотворности. Испада да је оно, иако мање објективно од права елите, будући да не остварује објективне вредности, ипак објективније из простог разлога његове делотворности.

V ЗАКЉУЧАК

Лукић као да тежи да открије право које је објективно, делотворно и стваралачки делатно у том тренутку и у датом конкретном друштву, дакле једно релативно објективно, а не апсолутно објективно право. Но ту изгледа и лежи главна слабост његове теорије, на шта је већ и указано. Делотворност права није упутно посматрати као његову обавезност засновану на вредностима. Уколико вредности које оно остварује нису објективне, а чини се да је ту објективност апсолутно немогуће установити, нити такву тврдњу одбранити, онда није ни могуће говорити о објективном праву уопште. Бар не онаквом каквим га Лукић види. Није немогуће тако посматрати право, нити је то пак нелегитимно, но онда га не треба називати објективним, а мишљења сам да га не треба називати ни правом. Недоследности и противречности које се могу уочити у Лукићевим разматрањима објективног права у овом периоду његовог теоријско-правног стваралаштва, не могу се, према мишљењу аутора ових редова, ни на који начин занемарити, те се ови његови ставови никако не могу усвојити. У самим основама његовог тадашњег умовања о овом питању леже суштински разлози неодрживости целокупне конструкције

објективног права коју он даље гради. Они су оличени, пре свега, у поистовећивању делотворности права и његовој обавезности заснованој на објективној вредности, као и у недовољно јасном разликовању, како права од других друштвених норми, тако и друштвених организација од друштвених група. Но, ово никако не значи да је Лукићев покушај образлагања објективног права без икакве вредности. Напротив, он представља један више него смео и прилично умешно изведен покушај да се концепт природног права објасни искључиво на научним основама, без икаквог скретања ка метафизичком. Доминантно позитивистички приступ инспирисан схватањима Конта и Диркема под чијим је утицајем Лукић несумњиво био, предупредио је сваку могућност последнијег образлагања поставки које је разматрао. Но, другачији резултат тешко да је и било могуће остварити. Ова његова разматрања су без икакве сумње указала на појаву једног изузетно талентованог и умешног теоретичара права који тек треба да заблеста пуним сјајем у врло блиској будућности. Нажалост, усуд је изгледа хтео да своје потоње, знатно развијеније гледиште о овом питању, Лукић изнесе тек више од пола века касније. У непосредној будућности како њега, тако и народа коме је припадао, лежала је само несрећа оличена у предстојећем светском рату, а потом и у вишедеценијском периоду идеолошке искључивости и једноумља.

Dejan Matic, LL.D*

THE BEGINNINGS OF LUKIC'S TEACHINGS OF THE OBJECTIVE LAW

Summary

The paper discusses the earliest deliberations of the problem of the objective law of our prominent theoretician of law Radomir Lukic. There is no doubt that Radomir Lukic represents the most important activists of the theory of state and law in our country in the second half of the 20th century, whose thought of state and law is fundamentally imprinted in the theoretical tissue of Serbian legal science, in the indicated period. For these reasons, and bearing in mind that Lukic's legal theoretical thought, despite the possibility of contesting of some of his premises and findings, especially from the standpoint of current social views and conditions, represents an exceptional contribution to the Serbian legal thought as a whole, this

* Assistant professor, Faculty of Law, University of Kragujevac

paper is dedicated to the analysis of the very beginnings of his dealing with the problems of objective law, to whom Lukic has repeatedly returned to his entire, six decades long career, of considering the most complex theoretical legal issues.

Key words: *theory of law, positivism, positive law, natural law, objective law.*